

STAND - BY VE NİYET MEKTUBU

M. Hulki CEVİZOĞLU

Birçok okuyucularımız yazdıkları mektuplarla bizden bugünlerde gazete-lerde söz konusu olan iktisadî terimleri anlamadıklarını ve bunları onlara açıklamamızı istiyorlardı. Derginin pek konuları içine girmemesine rağmen Hulki Cevizoğlu arkadaşımızdan böyle bir yazı rica ettik. Umarız ki böylece okuyucularımıza bir hizmette bulunmuş olmaktadır.

NİYET MEKTUBU

1 Aralık 1969

İşletme Müdürü (Managing Director)
Uluslararası Para Fonu
Washington, DC.

Sayın İşletme Müdürü ;

1 — Bu yıl Patria, dış alım talebinin önemli ölçüde artması ile sonuçlanan kuvvetli bir yurtdışı talep enflasyonunun neden olduğu ödemeler dengesi güçlükleri ile karşı karşıya kalmıştır. Otoriteler, yurtdışı kaynaklar ve ödemeler dengesi üzerindeki aşırı baskıları önlemek, yurtdışı talep genişlemesindeki hızı yavaşlatmak gereksinimini duymuşlar ve Haziran 1969'da Merkez Bankası kredilere ilişkin kısıtlayıcı bir politika uygulamaya başlamıştır.

2 — Ödemeler dengesini düzeltmek amacıyla ek önlemler alınırken, Patria'nın uluslararası rezervleri üzerindeki baskıların azaltılmasına yardımcı olmak için, Patria, Uluslararası Para Fonu'ndan bir yıl süreyle 50 milyon dolar stand-by anlaşması ister. Stand-By anlaşması çerçevesinde herhangi bir alım işlemi yapmadan önce Patria, Fon'dan alınacak dövizler konusunda Fon'un İşletme Müdürüne danışacaktır.

3 — Patria'nın dış borçlarında son yıllarda önemli ölçüde artışlar olmuştur (...) Şimdi yürürlükte olan yeni uygulama ile, Hükümet önümüzdeki yıllarda ağır dış borç ödeme yükünü önlemek amacıyla geri ödeme koşullarını iyileştirmek ve yeni borç alma miktarını sınırlamak

amacıyla düzenlenmiş politikalar izleyecektir. 4 — Patria, (...) ödemeler dengesine ilişkin politikalar konusunda, zaman zaman Fon'a danışacaktır.

Saygılarımla.

Maliye Bakanı Merkez Bankası Başkanı"

Yukarıdaki "niyet mektubu" örneği, düşsel bir ülke olan "Patria"nın, maliyet-fiyat yapısını ve döviz kurunu önemli ölçüde değiştirmeyen bir talep fazlası sorunu yansıtan çok kısa bir özetdir. Niyet mektubunun, herşeyde olduğu gibi, bir oluşum süreci var. Bu sürecin başlangıcına kadar gerilere uzanırsak şu gelişmelere tanık oluyoruz..

IMF

Dünyadaki ikinci büyük savaş'tan sonra çöken ekonomilerin canlandırılması için plânlar hazırlandı. Bunlar içinde özellikle ikisi önem taşıyordu: 1 — Amerika'nın görüşünü taşıyan "White Planı" ve, 2 — İngiltere'nin görüşünü taşıyan "Keynes Planı". Bu plânları 55 devlet, 1-22 temmuz 1944'te Amerika New Hampshire eyaleti, "Bretton Woods" kasabasında tartıştı. Ve White Planı'nın kabul edilmesiyle konferansta para ve maliye politikalarını düzene sokmak için iki uluslararası kurum kurulması kararlaştırıldı: Para sorunları için Uluslararası Para Fonu IMF (The International Monetary Fund) ve mali sorunlar için Uluslararası İmar ve Kalkınma

Bankası IBRD (The International Bank for Reconstruction and Development). Bu bankaya kısa ve yaygın deyişimle Dünya Bankası (The World Bank) denmektedir.

1944 yılındaki Bretton Woods Antlaşması ile kurulan IMF (kısaca Fon), uluslararası para sisteminin temel örgütüdür. 1947 mart'ında çalışmaya başlayan Fon'un genel politikasını Güvernörler Kurulu belirler. Fon'a üye tüm ülkeler uluslararası likidite stokuna sahiptirler (Bir ülkenin para otoritesinin dış ödemeler dengesi açıklarını kapatmada kullanabilecekleri her tür kaynağa uluslararası likidite denir. Altın ve döviz rezervleri, diğer aktifler, uluslararası kurumlardan borçlanma olanakları gibi). Bu likidite, dış ödemeler dengesizliğini gidermek için finansman kaynağı olarak kullanılır. Stok'a sahip olmayan ülkeler borçlanma yoluna başvururlar. IMF burada hem aracı hem de yol gösterici, "akıl verici" dir. Geçici dış ödeme güçlüğü içindeki ülke, Fon'dan özel çekme hakkına sahiptir (special drawing right). Fon'daki kotaları oranında her üye ülkenin çekme hakkı birer yıllık beş "dilime" ayrılmıştır. Birinci dilim, "altın dilimi" (üye, bu dilim içindeki çekişlerini Fon'daki altını karşılığı yapmaktadır), diğer dört dilim de "kredi dilimleri" adını almaktadır. Altın dilimindeki çekmeler koşulsuz ve otomatiktir. Diğer dilimlerden kredi alabilmek ise "önemli" neden ve gerekçeler gerektirmektedir. Üyeler bu haklarını kullanarak, kendi ulusal paraları ya da altın karşılığında diğer üyelerin paralarını Fon'dan satın alabilirler. Fon Anasözleşmesi uyarınca üyelerin, paralarının altın ya da B. Woods tarihinde geçerli A.B.D. doları cinsinden parite (değişim oranı, kur) değerini Fon'a bildirmeleri öngörülmüştü. Bu parite ayarlaması, ancak "temelli bir dengesizliğin" varlığı durumunda, bunu düzeltim amacıyla Fon'a danışılarak yapılmak zorundadır. Aksi halde yaptırım ağırdır. Üye ülkeler IMF'nin kaynaklarından Fon'daki kotaları oranında yararlanırlar. Örneğin Türkiye, ABD dolarına gereksinimi olduğunda, alacağı dolar karşılığı Türk Lirasını Fon'a yatırır. Dolar "satın" alır. Gerçekte bu bir anlamda "ödünç alma" dir. Çünkü bir süre sonra borçlanan ülke (Türkiye), bu dolarları geri vermek, kendi parasını da "geri satın almak" zorundadır. Ayrıca bir de, faiz ödemek yükümlülüğündedir.

Fon'a üyelik için ilke olarak, bir ülkenin % 25 altın ve % 75 ulusal parasıyla belirlenmiş kotasını ödemesi gerekmektedir. Böylece IMF: "Üye ülkelerin dış ödemeler dengesindeki dar boğazları gidermek amacıyla gerekli likiditeyi elinde bulunduran, altın ve ulusal paraların büyük bir

pazarıdır". Fon'un temel amaçları şunlardır: Uluslararası ticaretin geliştirilmesi, dış ödemeler dengesi açık veren ülkelere kısa dönemli kredi vermek, paraların değerlerini sabit tutmak, kambiyo (döviz) kurlarında kararlılık sağlamak, uluslararası işbirliğini geliştirmek, ve çok taraflı ödeme sistemini kurmak. Fon Dünya Bankası gibi, vereceği kredinin kullanılacağı alanı inceler, hatta kendisi saptar. Bu arada borçlanan ülkenin mali politikalarında değişiklikler ister. Sürekli devalüasyonları destekler (bu durumda tüketimi kısmak amaçtır), buna zorlar. Fon'a üye devletler, % 10'dan çok orandaki devalüasyonlar için Fon'a danışmak ve onayını almak durumundadırlar. Bu, üye devletler ile Fon arasında anlaşma ile garanti edilmiştir. Fon ödemeler dengesi fazlalığı olan ülkeleri de düzeltici önlemler alması için uyarır. Bu ülke de uyarıya uymak zorundadır. Uymazsa o ülke parası Fon tarafından "kıt döviz" olarak ilân edilir. Parası "kıt" ilan edilen bir ülkeye karşı diğer üyeler dış alım sınırlamalarına ve döviz denetimine giderler.

İki örnek..

"IMF programları, çok pahalı faturalarla, büyük mucizeler yaratabilen programlardır. Örneğin, askeri dikta altındaki Peru, IMF reçetelerine uyararak, bütçeyi kısmakla işe başlamış, giderek tüketim maddelerinden devlet yardımını kaldırmış ve fiyatlara % 70 zam yapmıştır. Tabii, ücretlerdeki artışın çok az bırakılmasıyla, Peru sosyal yönden bir saatli bomba özelliğini almıştır. Bir başka örnek te Jamaika'nın dramını tanımlıyor. Bu ada-ülkenin Kingston adlı deniz kıyısı başkentine petrol getiren tanker, IMF koşullarını kabul ettikten sonra petrolü boşaltmış ve ekonomisi durma tehlikesi geçiren Jamaika, IMF'nin isteklerine boyun eğdikten sonra, istediği krediyi alarak, tankerin boşalttığı petrolün parasını ödeme olanakları bulmuştu. IMF'nin Jamaika'ya sürdürdüğü koşulların başlıcası, ücretlerin % 25 indirilmesi olmuştur" (Aşkın Engin, IMF ve Türkiye, Varlık, Aralık 1979).

STAND-BY ANLAŞMALARI

1952 yılından beri süregelen yeni bir kredi dağıtımı içindedir IMF. Günümüzde Türk kamuoyunu da çok ilgilendiren bu sistem "Stand-by Credits" dir. Yani ikili anlaşmalar uyarınca verilen "destekleme kredileri" dir. Stand-by anlaşması: "belirli bir süre için Fon'un herhangi bir üyesinin diğer üyelerin parasından yararlanmasını (onları satın almasını) sağlar. Ancak bu durum, bu üyenin satın almaya yeterli olduğunun Fon tarafından onaylanmasıyla olanaklıdır. Bu onay

Stand-by anlaşmasının belirleyicisidir. Çünkü "doğrudan" para satın alma her zaman üye ülkeler arasında yapılabilmektedir. Oysa Stand-by bundan farklıdır. Satın alma karar ve koşullarını Fon belirlemektedir. Üye iki ülke arasındaki doğrudan (direct) para satımı (ya da alımı) zaman zaman etkin olmamaktadır. Fon'un üyelerine istediği malî politikaları uygulatabilmesinin en etkili tekniği S-by anlaşmasıdır.

Stand-by anlaşmaları gelişmekte olan ülkelerle imzalandığı gibi, gelişmiş ülkelerle de yapılabilmektedir. Kimi durumlarda da anlaşma yalnızca borç ertelemesi niteliğindedir. Kapitalist ülkeler yanında bugüne kadar sosyalist ülkelerden Yugoslavya ve Küba'da IMF ile Stand-by anlaşması imzalamışlardır. Fon Stand-By anlaşması yapmaya yanaşırsa, o ülke uluslararası bir güvence sahip olacaktır. Bunun önemi ise oldukça açıktır. Diğer kreditorler (uluslararası malî kuruluşlar, hükümetler ve sermaye çevreleri) Fon'un Stand-By anlaşması yapmasını yeşil ışık olarak görmekte ve daha önce kredi vermemektedirler. Güven sağlandıktan sonra ise özel kreditorlerden çok daha fazla kredi alınabildiği bilinen bir gerçektir. Stand-By anlaşması isteği üyeden gelir. Fon üye ülkeye uzmanlarını gönderir. Bunlar devletlerin ekonomilerini, ödemeler bilançosunu ve döviz rezervlerini inceler. Koşullar belirlenir. Anlaşma

standart bir biçime sahiptir. Ancak "niyet mektubu" her ülkenin özel durumuna göre değişim gösterir..

Bugüne kadar uluslararası yeterli likidite sağlanamamış ve uluslararası para krizlerinin önü alınamamıştır. Bu nedenle IMF'nin başlangıçta amaçladığı "uluslararası yeterli bir parasal sistem" bugün kurulamamıştır.

- 1— ÖNERTÜRK Pınar, yayınlanmamış "Kitap İncelemesi" (GOLD Joseph, The Stand-By Arrangements of The International Monetary Fund, Washington 1970).
- 2— TARLAN Selim, Dr., Uluslararası Mali Kuruluşlar, Maliye Bakan. Tetkik Kurulu Yayını, No. 196 - 1979, Ankara 1979.
- 3— ZARAKOLU Avni, Prof. Dr., Para Ve Kredi Bilgisi, BTHA Enstitüsü Yayını, No. 39, Ankara 1972.
- 4— TÖRE Nahit, Dr., Uluslararası Para Sistemi Ve Az Gelişmiş Ülkeler, AÜHF Yayını, No. 310, Ankara 1972.
- 5— ULUDAĞ İlhan, Dr., Uluslararası Para Sorunları, BİTİA Yayını, No. 10, İstanbul 1975.

NOT: Yazar, yararlandığı tarihte henüz yayınlanmamış "kitap incelemesini" kullanma olanağı verdiği için sayın Pınar Önerürk'e teşekkürlerini bildirir.

● *Eğitim insanları eşit kılar.*

Horace MANN

● *Doğanın güzellikleri bitmez bir neşe kaynağıdır, fakat gökte parlayan güneş kalplerde de parlamazsa yetersiz kalır.*

Lord AVEBURY

● *Zaman ve mekân içinde hiç bir engelle karşılaşmadan dolaşan ilahî dimağ... Dilerim ki bu DİMAĞ İYİ NİYETLİ OLSUN.*

Sukula YAJURVEDA M. E. 1200

● *İyi fikirleri kötü fikirlerden, iyi inançları kötü inançlardan iyi niyetle ve ferasetle ayırabilen yetkili bir insan bu dünyada henüz doğmamıştır.*

Walter LIPPMANN

● *Doktorluğun amacı, insanlığa zarar veren nedenleri, sağlığı korumanın doğru yolunu, vücudun faydalı bir şekilde çalıştırılmasına olanak sağlayan metodları, ömrün nasıl uzatılıp, hastalıklardan nasıl sakınılacağını öğretmektir. Böylece insanı, doğru yolu izlemenin mümkün olduğu ve manevi mutluluğa erişebildiği daha yüksek moral düzeye çıkarır.*

Maimonides